

100 ÉVE SZÜLETETT LOTZ JÁNOS

Nem utasíthattam el a bonyhádi gimnázium megtisztelő fölkérését, hogy beszéljek a Lotz János születésének 100. évfordulóján tartandó megemlékezésen. Lotz János személye és munkássága iránti nagyrabecsülésem, valamint a gimnázium Lotz János emlékezetét fenntartó lankadatlan igyekezetének elismerése késztetett arra, hogy eleget tegyek e fölkérésnek. És még egy szomorú körülmény: aki erre a megtiszteltetésre a tanítvány, a barát, Lotz János munkáinak magyarországi kiadója és, nem utolsó sorban, a bonyhádi „Lotz János Nyári Diákegyetem” névadója és patrónusa jogán igazán méltó lett volna, Szépe György professzor életének 81. évében múlt év szeptember 12-én meghalt. Őreá emlékezve helyette is szólok.

Vajon mitől ünnepi alkalom egy centenárium, kérdezhetjük, hiszen ha körülnézünk, nagyon ritkán látunk magunk körül száz évet megélt embereket. Ekképpen a száz év kívül esik a mindennapi élet megfogható valóságán. Ha azonban alaposabban utána nézünk, látjuk, hogy hozzánk közeli emberek, rokonok, barátok, ismerősök körében nem kevés olyan személy – volt, aki 100 éve született, s ha ezt a kort mi meg nem éljük is, általuk, hozzájuk közeli voltunk révén mi is kapcsolódunk az éveknek ehhez a kerek számához. Ideális értelemben tehát a száz év az a legmagasabb „kerek” kor, amit az ember és a hozzá közelállók megélhetnek úgy, ahogy érdemes élni, hogy – egy szép erdélyi köszöntő szavai szerint – „napjainkat számlálni ne légyen terhes”. Ezért is ragaszkodunk a centenáriumok megünnepléséhez, noha elfogadjuk a tény, hogy embernek ritkán adatik meg ilyen magas kor, ezért a művész- és tudósvilág élő tagjait a tisztelők kisebb „kerek” évszámokhoz kötött ünneplésben szokták részesíteni. Vannak 60, 75, 80 éves kor, illetőleg – értelemszerűen – rövidebb, 40, 50 éves életpálya jubileumok is.

E szokás értékének és mértékének megértéséhez éppen Lotz Jánosnak egy 1955-ben megjelent írása adja a kulcsot (Lotz 1955). Az eredetileg angol nyelvű cikk magyarra fordítója – most el is csodálkozom a sorsnak e különös fordulatán – éppen én voltam. *A nyelv és kultúra viszonyáról (A 4 perces mérföld)* először 1974-ben jelent meg Szegeden, a Hajdú Péter szerkesztette *Néprajz és Nyelvtudomány* egyetemi aktában (Lotz 1974), majd a Szépe György szerkesztette *Szonettkoszorú a nyelvről* című 1975-ben kiadott kötetben is. A fordításra professorom, Hajdú Péter ösztönzött, s ő intézte el ennek érdekében Lotz Jánossal való találkozásomat is 1972-ben, amikor Lotz János éppen Magyarországon tartózkodott. Amikor engedélyt kértem tőle, hogy hadd fordítsam le írását, udvariasan bár, de visszautasított, mondván hogy jobb lesz, ha ő fordítja le. Látszott, hogy nem bízik a fordítómban. A *Néprajz és Nyelvtudomány* kéziratának nyomdába küldésének határideje azonban vésszesen közeledett, s a Lotz János ígérte maga-fordította írás nem érkezett meg határidőre. Hajdú Péternek viszont fontos volt Lotz János tudós személye, ragaszkodott ahhoz, hogy Lotz Jánost szerzőként szerepeltesse a következő számban, hogy ezzel is súlyt adjon és nemzetközi kontextust teremtsen a szegedi egye-

tem nyelvészeti aktájának, s így általában a magyar vidék tudományosságának, ezért az ő biztatására mégis lefordítottam a cikket, noha a szerző jóváhagyása nélkül, amit most utólag sincs okom sajnálni.

A sportokért, különösen a labdajátékokért, és mindenek előtt a futballért rajongó Lotz Jánosra jellemző, hogy példáit illusztrációként a sport világából veszi. Kiinduló tétele az, hogy a sportban az ún. „ideális célokat” elemi, még inkább „kerek számokban” szokták megadni. Az „ideális cél” úgy értendő a sportban, de másutt is, mint a már elért rekord, eredmény, teljesítmény „fölött vagy előtt” lebegő, úgyszólván „karnyújtásnyira” lévő, nyelvileg egyszerű és kerek számmal kifejezett érték. Lotz János írásának punctum salience, lényege az, hogy a különböző kultúrák eltérő mértékrendszereket használnak, ill. Lotz életében a mainál szélesebb körben még használtak, pl. más volt a kontinentális Európa, és más Nagy-Britannia (általában az angolszász világ, így Amerika) mértékrendszere – az „ideális célokat” mégis minden kultúrában „kerek számokkal” jelölik. Lotz cikke írásának idején, 1954-ben az ideális cél, az „álommérföld” megfutásának ideje 4 perc volt, amelyet Bannister még abban az évben meg is futott. Ide tartozóan jegyezzük meg, hogy a Szépe György szerkesztette *Szonettkoszorú* imprimálásának idején, tehát 20 évvel később az egymérföldes futás világrekordja 3: 51,1 perc volt. A két mértékrendszer – voltaképpen – összemérhetetlen, pontosabban nincs közös nevezőjük, hogy a számlálókat megszorozva/elosztva egymáshoz mérhetőek lehetnének. Ahogy Lotz írja: „adott ideális cél csakis az egyik mértékrendszerben adható meg; például az angolszász országokban ez a cél 7 láb a magasugrásban, egy fél hüvelykkel több, mint a jelenlegi 212 cm-es világrekord: a 220, vagy éppen a 225, sem nem elég 'kerek', sem nem elég realisztikus.” Ennek ellenére az „ideális célokat” a Lotz János vizsgálta mindkét kultúrában „kerek számokban” szokás megadni, noha – mint fentebb mondtam – e kerek számok összemérhetetlenek. Ahogy Lotz János írja: „1609 métert 4 percen belül megpróbálni lefutni nem ugyanaz, mint hajtani a 4 perces mérföldért.” Hogy mi számít „kerek számnak”, s mi nem, az a kultúrától függ, illetőleg attól, hogy a kultúra mely szeletéről van szó: időről szólva a 15, 30, 45, 60 perc kereknek számít, ha az órához mérjük, a 12 vagy 24 óra kerek, ha a napot vesszük teljességnek, a 7 is kerek, a 4 is kerek(!), ha hétről vagy hónapról van szó, a 12, ha évről. A teret – most és nálunk – a 10-es számrendszerben mérik: 10, 20, 30 stb. cm, dm, m, km. A teret és időt együtt, azaz a sebességet szintén. Ugyanígy az áruk értékét mérő pénzt is. Ez a decimális rendszer terjedőben van, s ma már általános az angolszász világban is.

„Az elemi és kerek számok jelentős szerepet játszanak kultúránk »dezideratív-imperatív«, óhajtó-parancsoló vonatkozásaiban: a jogban, az életkori határookban, a kifogható hal megengedett hosszában [...], a sportvilágban. [...] A számok használata e célkitűzéseknél kulturális eseményeket, illetve ezektől függő viselkedési módokat határoz meg. A nyelvi kifejezés egyszerűsége s az ennek megfelelő egyszerű fogalmi elrendezés tűnik felelősnek az ideális célkitűzések felállításáért, és ezeket nem lehet megmagyarázni nem nyelvi vonatkozásokkal, biológiai sajátosságokkal és hasonlókcal.”

A sport világából az élet tágabb tereire visszatérve a 100 év „ideális célként” fogható fel mint olyan periódus, amelyben a „jubiláns” hatása még eleven, személyének emléke még élénken él a halál mezsgyéjének ezen az oldalán maradt rokonok, barátok, tanítványok emlékében. Az emlékezés kitágítja az idő horizontját, ahol az emlékezők nem csak képzelőerejüknek köszönhetően, hanem tapinthatóan, szinte kézzelfogható módon érzékelhetik a szellem „emberi léptéknél” tágasabb voltát. Lotz Jánosnak köszönhetően

tudjuk, tudatosíthatjuk magunkban, hogy léptérendszerünknek e kitágítása a nyelvnek köszönhető, s hogy a nyelv és az általa hordozott kultúra, melynek gyermekei vagyunk, hatalmasabb mint mi. Szomorú, hogy Lotz János élete 60 éves korában fejeződött be, jóval a valóságosan megélhető aktív alkotói kor befejezte előtt. De szimbolikus, hogy alkotó élete ekképpen mégiscsak az ember világának egy másik „kerek és ideális” számához kapcsolódik – visszavonhatatlanul, s hogy ez a „kerek és ideális” szám nem az évek, hanem az órák világában uralkodik. Ami ugyanakkor rámutat Lotz János alkotó életének sűrű és intenzív voltára.

*

Hadd emlékezzek Lotz Jánosra most személyesebb tónusban egy hiteles történettel, amit az imént hallottam, úgyszólván ajándékba kaptam e jubileumi alkalomra Lotz János fiatalkori ismerésétől, Nagy Sándorné Révész Zsófiától. Korábban is tudtam, sőt írásos bizonyítékom van rá – nyelvtanának egy kézírásos dedikációja –, hogy barátai, közeli ismerősei *Caesar*nak hívták. Ismerve a latinos műveltségű Lotz János vezetésre termett alkatát és kiváló szellemi képességeit hozzá illőnek, találónak s így magától értetődőnek vettem ezt a nevet, amelyet az itt következő történet másféleképpen magyaráz. A debreceni születésű és mind a mai napig Debrecenben élő Révész Zsófia, mint korosztályából sokan, például az orvos-pedagógus Kontra György és felesége, Kozma Ilona meg az én édesanyám is, a nagyhatású nevelő, debreceni pedagógiaprofesszor, Karácsony Sándor köréhez tartozott, amely a korról sokat mondó – és sokunk számára ismét aktuálisává váló – *Exodus* nevet viselte történetünk idején, az 1930-as évek közepétől fennállásáig. Ennek az *Exodus*-körnek Tahiban volt a nyári tábora, melyet az *Exodus* középiskolásokból, egyetemistákból, frissen végzett diplomásokból álló köre nyaranta szívesen látogatott Karácsony Sándor kedvéért, de egymás kedvéért is. Lotz János is rendszeres résztvevője volt ezeknek a nyári alkalmaknak. A tábor közelében patak folyt, amelyet valamelyik játékoskedvű táborlakó, ma már kideríthetetlen, hogy ki, Rubiconnak nevezett el. A római birodalom belső magvának erről az északi határfolyójáról csak évtizedekkel később tudtuk meg Fellini filmjéből, az *Amarcord*-ból, hogy éppen olyan bokáig érő patakocska, mint játékból történelmi távlatba helyezett távoli társa Tahiban. A történelmi nevet viselő patak a táborlakók kegyelméből, amit akár fantáziának is nevezhetünk, ekképpen békésen csörgedező patakból határfolyóvá lépett elő. Határfolyóvá? Határrá? A határ fogalmához hozzátartozik, hogy elválaszt. Elválasztja az ittet az ottól, az otthonit az idegentől, a miénket a tiétektől stb. Kevésbé földhözragadtnak azt is mondhatjuk általában, hogy határ választja el a már birtokoltat a vágyott, a még csak elérendő, a főntebb már emlegetett „ideális céltől, illetőleg céloktól”. Vajon mik lehettek ezek az „ideális célok” a tahi táborhelyen, ahol, mondhatni, minden a „mienk” volt. Vagy majdnem minden... Megmondom: a patak, vagyis a Rubicon képzeletben a tábor két felét választotta el egymástól, a fiúkat a lányoktól, ekképpen is „ideális célokká” léptetvén elő őket egymás számára. Akkor és ott Tahiban, és persze azelőtt és azóta is mindenütt, ahol ifjú emberek összejönnek egymás kedvéért, az „ideális célokat” nem más: egymás jelenti. Ennek az egymás iránti vonzódásnak volt értékjelző „virtuális” akadálya az a tahi Rubicon, amelyet az „ideális célokért”, azaz értékekért – lányok, sportrekordok, tudományos igazság, hírnév – lelkesedő Lotz János elsőként lépett át – a legenda szerint. Innen tehát a *Caesar* név.